

19. Ribnica
20. Brezno
21. Lovrenc
22. Ruše
23. Viltuš
24. Lenart
25. Veržej
26. Črna
27. Mislinja
28. Fram
29. Rače
30. Ljutomer
31. Lendava
32. Mursko Središče
33. Šoštanj
34. Velenje
35. Vitanje
36. Strmec
37. Vojnik
38. Tičevo
39. Loče
40. Zbelovo
41. Pečica
42. Poljčane
43. Majšperk
44. Ptujška gora
45. Lovrenc
46. Podlehnik
47. Leskovec
48. Bela
49. Borl
50. Zavreč
51. Braslovče
52. Zalec
53. Šentjur
54. Mestinje
55. Džurmanec
56. Trojane

57. Zagorje
58. Trbovlje
59. Hrastnik
60. Laško
61. Podčetrtek
62. Pregrada
63. Krapina
64. Zidani most
65. Radeče
66. Planina
67. Pilštanj
68. Kozje
69. Podsreda
70. Kunšperk
71. Bizeljsko
72. Zabok
73. Brestanica
74. Krško
75. Mokrice
76. Oplotnica
77. Ormož
78. Središče
79. Čakovec
80. Varaždin

OPOMBE

ŠDA Gradec: oddelek 13, pododdelek E, sektor 1: Ceste, fascikli 162—202, zlasti prvih pet. — ŠDA Gradec: Priključene zbirke A: zbirka zemljevidov: karte do št. 52 in načrti od št. 35 do št. 63. — Josip Likovič: Zgodovina cest na Slovenskem. Ljubljana 1972. — Janko Orožen: Zgodovina Celja in okolice I. Celje 1971, p. 569—578. — Jože Curk: Razvoj prometnih zvez na Slovenskem Štajerskem. Modinci 9. Maribor 1977, p. 199—224.

KNJIŽNICA GRADU SMLEDNIK PO KATALOGU IZ LETA 1771

ANJA DULAR

Najnovejše delo o zgodovini gradu Smlednik je pred nedavnim napisal dr. Branko Reisp.¹ V njem je združil tako pregled starejšega zgodovinopisja o omenjeni problematiki kot tudi svoja nova dognanja. Zato naj na tem mestu le v grobih obrisih povzamem zgodovino gradu od prvih omemb pa do konca 18. stoletja.

Posestvo je nekoč pripadalo visokoplemiški rodbini kranjskih in istrskih mejnih grofov Weimar-Orlamünde, ki je imela na Kranjskem ozemlje od Kokre, Kranja in Smlednika na zahodu pa prek središča v Kamniku do Motnika in Trojan na vzhodu. Vendar je rod ostal brez moških potomcev

in tako so že v 12. stoletju podedovali oziroma priženili te kraje grofje iz Andechs. Iz tega časa, natančneje iz leta 1136, imamo tudi prvo omembo v zvezi s smledniškim gradom, ko je tam prebival ministerial Ulrik iz Smlednika, ali kakor je zapisano v listini Wdalricus de Fledinich. Rodbina Andechsov je bila lastnik obširnih posesti na slovenskih tleh vse do prehoda med 13. in 14. stoletjem. V tem obdobju pa iz različnih razlogov — izumiranje visokih plemiških rodbin, politična dogajanja — pridobivajo ministeriali od svojih gospodov vedno večje lastniške, dedne in druge pravice za svoje fevde. Oblikuje se novo deželno plemstvo.

V tem času so tudi smledniški ministeriali prešli v stan »gospodov v deželi«, torej so postali del deželnega plemstva.

V zadnjih letih 13. stoletja so s smledniškimi posestvi razpolagali Planinsko Svibenjski gospodje. Njihove zveze z gospodi Žovneškimi, predhodniki mogočnih grofov in knezov Celjskih pa so imele vpliv tudi na razvoj Smlednika. Leta 1328 in 1332 so jim namreč Planinski grad najprej zastavili, nato pa prodali. S tem so pridobili Celjani na Gorenjskem važno postojanko. Po dobrih sto dvajsetih letih njihove oblasti se je po boju za celjsko dediščino zopet zamenjal gospodar na Smledniku. Pridobili so si ga namreč Habsburžani. Odslej so bili na Smledniku deželnoknežji gradiščani, prvi so omenjeni Črnomaljski, sledili pa so jim Lambergi, Egkhi in Auerspergi, ki so imeli tod zastavno pravico. 1626. leta pa si ga je v dedno last od cesarja Ferdinanda II., ki je bil zaradi tridesetletne vojne finančno oslavljen, odkupil baron Pavel Egkh. Toda ta je ostal v naših krajih le do leta 1635, kajti kot predan protestant je moral zapustiti notranjeavstrijske dežele. Tako je smledniška posest znova menjala gospodarja — kupil jo je cesarjev kancler Janez Krstnik Verda grof Verdenberg. Slednji je verjetno začel zidati nov grad v dolini v Valburgi, saj petstoletna zgodovina ni prinesla le številnih menjav gospodarjev, ampak tudi prezidave in obnove starega gradu, ki je stal na nadmorski višini 515 metrov, kar je imelo sprva velik strateški pomen. V 17. stoletju pa ga je izgubil, pa tudi ni mogel več zadostiti življenjskim potrebam prebivalcev tega časa. Dokončno podoba je poslopje v ravnini dobilo šele konec 18. stoletja; dal mu jo je arhitekt Candido Zulliani. Takratni lastnik baron Frančišek Flednigg, član rodbine Pernburg, ki ji je 1698. leta cesar dovolil, da spremeni ime po posesti, je namreč dal dograditi drugo nadstropje poslopja ter naročil poslikave kapele in nekaterih drugih soban. Ne nazadnje pa moramo omeniti tudi sorazmerno veliko knjižnico, ki jo je dal urediti ali jo je morda celo nakupil. Prav to pa želim obravnavati v naslednjem sestavku.

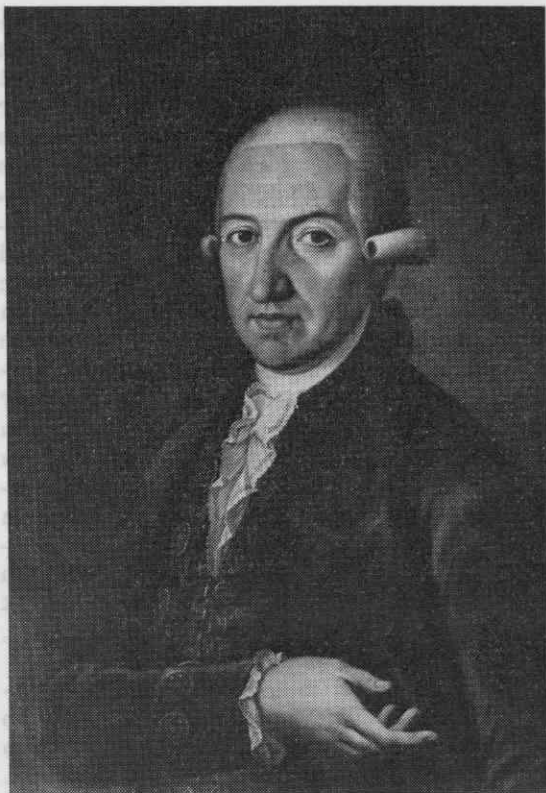
Biblioteka je bila na gradu vse do konca druge svetovne vojne, ko so tam prebivali člani rodbine Lazarini. Že med obema vojnama so bile številne knjižnice z gradov in meščanskih hiš razprodane, predvsem ob gospodarski krizi v tridesetih letih.² Po končani drugi svetovni vojni pa je material iz mnogih zapuščenih graščin širom po Sloveniji prešel v ljudsko last. Enako se je zgodilo tudi s smledniškim gradivom, ki je

zdaj porazdeljeno po slovenskih znanstvenih in kulturnih ustanovah.

Za del smledniškega premoženja lahko ugotovimo, da so ga predali osrednji muzejski hiši — Narodnemu muzeju, kjer je bilo nadalje razcepljeno na arhivalije ter knjižni fond. Ko se je arhiv odcepil od muzeja, so tja odnesli listine, ki jih danes vodijo pod oznako Gr. A XIV ter obsegajo kar 70 knjig in 46 fasciklov gradiva. Kljub veliki številki pa moramo ugotoviti, da to ni ves material, ki ga je na smledniškem gradu ob prelomu 20. stoletja uredil in popisal Vladimir Levec.³ Knjige, ki so ostale v muzeju, so doslej še neobdelane. Število, ki smo ga lahko identificirali in z gotovostjo prepoznali njegovo provenienco, je sicer majhno, obsega komaj slabo desetino nekdanjega fonda, vendar že samo dejstvo, da se je ohranil tudi katalog knjižnice iz leta 1771, na podlagi katerega si lahko ustvarimo podobo o celotnem gradivu, zahteva podrobnejšo obdelavo.

Neprecenljiv podatek o premoženju z gradov so nam zapuščinski inventarji. Ob menjavi gospodarjev so namreč vedno popisovali vse imetje. Na Slovenskem lahko po listinah, ki jih hrani Arhiv SRS, sledimo premoženju graščakov od leta 1550. Knjige so v te sezname začeli vključevati praviloma šele od 17. stoletja naprej.⁴ Za smledniško graščino sta tako najzanimivejša zapuščinska inventarja Marije Ane Flödnik iz 16. 3. 1750⁵ in Terezije Moscon (Moškon) iz 23. 10. 1762,⁶ ki sta bili neposredni predniki Frančiška Asiškega Jožefa, saj je prav slednja zapustila posestvo z vsem inventarjem temu potomcu rodbine Smlednik, ki je bil njen vnuk. Toda povrnimo se k listinam. V njih je sicer naveden tudi drobní inventar, ki so ga hranili v grajskem poslopju, vendar knjižnice oziroma knjig ne omenjajo. Vprašanje je, ali je bilo gradivo le izpuščeno ali pa lahko v tem dejstvu vidimo dokaz ex nullo, da je obsežno biblioteko ustvaril šele Frančišek Smledniški, za kar govori delno tudi gradivo samo. Po letu 1771, ko je bila knjižnica urejena, je bilo seznamu dodatnih še nekaj del, vendar lahko z gotovostjo trdimo, da so tudi ta iz časa, ko je bil na gradu še omenjeni lastnik. Knjig, ki so prišle vanjo leta 1795, ki jih je pridobil naslednji smledniški graščak — Franc Ksaver Ignac Lazarini od svojega sorodnika kanonika Ludvika Lazarinija,⁷ namreč ni več v popisu.

Nastanek tiskanih katalogov knjig je povezan z začetkom tiskarstva, saj so tiskarji prav od nastanka svoje obrti za tradicional-

Lastnik knjižnice baron Francišek Smledniški (1742 do 1801) Delo slikarja Janeza Potočnika iz leta 1783 po starejši predlogi. Last Narodne galerije, Ljubljana (inv. št. 329)

ne knjižne sejme v Leipzigu in Frankfurtu tiskali sezname publikacij, ki so jih ponujali kupcem. Šele dve stoletji po izumu tiska — torej v 17. stoletju — pa se začne tudi obdobje tiskanih knjižnih katalogov zasebnih in javnih ustanov,⁸ kar lahko povežemo z nastankom velikih nacionalnih bibliotek v tem času.⁹ Njihov pomen in obseg je narasel ob koncu 18. stoletja, ko so razpustili samostane ter so knjižnice le-teh prišle vanje.¹⁰ Žal pa ugotavljamo, da je večina tiskanih knjižnih katalogov iz 17. in 18. ter prve polovice 19. stoletja le klasifikirajoča. Izjemo predstavlja več seznamov privatnih bibliotek iz Italije, kjer so knjige razvrščene tudi po alfabetskem redu.¹¹ Ta počasnost v razvoju je nastala predvsem zaradi še nedodelanih kataloških pravil, ki jih je dokončno izoblikoval šele A. Panizzi v sredini 19. stoletja.

Tudi s slovenskega prostora poznamo nekaj knjižnih katalogov. Med njimi zavzema prav gotovo pomembno mesto prvi knjigotrški katalog, ki ga je dal ob ljubljanskem jesenskem sejmu natisniti Janez Krstnik Mayr leta 1678 in je shranjen v knjižnici Narodnega muzeja.¹² Sicer pa se moramo pri

preučevanju takega gradiva z našega prostora zadovoljiti le z rokopisi. Tako imamo iz 17. in 18. stoletja, ko je med kranjskim plemstvom in višjo duhovščino oživel zanimanje za knjige, popis biblioteke Engelberta Turjaškega, ki jo je uredil J. L. Schönleben.¹³ Sodobna le-tej je bila tudi knjižnica kranjskega polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja, ki je prav tako imela izdelane sezname in kataloge.¹⁴ Med privatnimi knjižnicami naj omenim še Schillingovo. Njen seznam je bil sredi 18. stoletja odkupljen skupaj z nekaj knjigami za licejko.¹⁵ Ista ustanova — današnja Narodna in univerzitetna knjižnica — hrani tudi del samostanskih knjižnic, za katere je bil ob razpustu izdelan predpis, da se morajo predati nacionalnim bibliotekam. Tako lahko po inventarjih, ki so bili izdelani, sodimo o njihovem obsegu in vsebini.¹⁶ Med zasebnimi sodobnimi bibliotekami moramo omeniti fond, ki ga je zbral grof Karl Janez Herberstein, sin lastnika gosposčine Hrastovec na Pesnici, poznejši ljubljanski škof. Jasno ogledalo njegove miselnosti ob prihodu med Slovence je seznam njegove biblioteke iz te dobe. Bil je vsestransko izobražen, a njegov glavni interes pa je veljal njegovi stroki, namreč teološkim in cerkvenopolitičnim vprašanjem.¹⁷

Posebno mesto pripada Zoisovi biblioteki. Zanimiva je tako zaradi načina nastanka — lastnik jo je s pomočjo knjižničarjev sistematično urejal in dopolnjeval več desetletij predvsem za področje slavistike in domoznastva, vendar je tudi ostalim vedam posvečal precej pozornosti. Tu mislimo predvsem na njegova prizadevanja za naravoslovni kabinet s pripadajočo literaturo. Biblioteka je imela tudi obsežen katalog, njegovo novo varianto iz konca leta 1803 ali začetka 1804, ki obsega le neslavistični del, je izdelal verjetno J. Kopitar.¹⁸ Končno naj omenim še nekoliko mlajšo knjižnico Matije Čopa. Njen inventar, ki je znan po zapuščinskem aktu, je bil že obdelan in nam je tako osvetlil ne le razgledanost lastnika, temveč tudi odprl pogled v poznavanje literature in jezikoslovja v prvi polovici 19. stoletja pri nas.¹⁹

Catalogus Librorum Francisci Baronis Flednigg Domini in Flednigg Cammerarij. & Consiliarij Suae Majestatis Imperatricis. & Reginae Hungariae. & Bohemiae. De Anno 1771 je napisan na papirju formata 37,6 cm × 23 cm, ki ga je v največjem klasičnem mlinu za papir na naših tleh — v Ajdovščini od leta 1767 izdeloval Tomaž Kumar.²⁰ Vodni znaki, ki jih ima, sicer navajajo ime C & I Honic, vendar gre tu po mnenju strokovnja-

ka za zgodovino papirništva ing. T. Cafute le za prevzeto ime po slavnih holandskih papirničarjih, ki ga je Cumar (Kumar) vtiskoval v svoj proizvod, da bi si pridobil začetno reputacijo. Kasneje je uporabljal tudi svoje ime. Glede na podatke o nastanku ajdovskega papirnega obrata ter datacijo kataloga se nam zdi to verjetno. Vezava popisa smledniške knjižnice je podobna ostalim knjigam, zato o njej kasneje.

Katalog je razdeljen v tri dele: *Catalogus Ordine Alphabeticus Scriptus*; *Catalogus Librorum Secundum Numeros Situ Scriptus*; *Catalogus Librorum Secundum Materias Ordine Alphabetico Scriptus*.

ALFABETNI KATALOG

Kot smo že omenili so bila prva splošno sprejeta pravila za katalogizacijo izdelana primeroma kasno. V sredini 19. stoletja jih je namreč predložil A. Panizzi, bibliotekar v Britanskem muzeju. Treba pa je poudariti, da je pri njihovem oblikovanju upošteval tudi stoletno tradicijo. Izid njegovega dela, ki je bilo nato prevedeno tudi v francoščino ter je tako prodrlo na kontinent, predstavlja pri opisovanju knjig tako prelomnico, da bibliotekarji s tem datumom delijo razvoj pravil na predhodnike ter naslednike Panizzija.²¹ Glede na to, da je smledniški popis starejši, si moramo ogledati tudi predhodno zgodovino. Seveda je bilo manj problematično vpisovanje knjig, kjer je avtor znan, kot pa anonimnih del ter del korporacij. Tako so zanje uporabljali različne načine, ki jih je že konec 16. stoletja nakazal A. Maunsell. Registrirali so jih pod naslovom ali predmetom obravnave, včasih tudi pod obema.²² Razvoj v naslednjih stoletjih je šel v različnih deželah v razne smeri. V Španiji se je na primer uveljavila metoda prve besede, francoska vlada pa je 1791 izdala pravilo, da se morajo anonimna dela vpisovati pod značilno besedo iz naslova. V Nemčiji in Avstriji imamo tu za preučevanje več gradiva, saj poznamo tiskane knjigotrške kataloge. Vendar vse do konca 18. stoletja niso bila izoblikovana splošna pravila glede anonimnih del. Tako je bilo šele 1794 sprejeto načelo, da je prvi samostalnik v naslovu značnica, tako imenovano prusko pravilo.²³

Smledniški bibliotekar vsekakor ni mogel slediti trendom v razvoju svoje stroke, saj je bil preveč odmaknjen od centrov, kjer so ti nastajali. Tako lahko tudi ob delih, kjer je avtor znan, ugotovimo, da tega nemalokrat zapisuje v genetivu, tako imenovani po-

sesivni genetiv, kar je metoda starejših katalogov 16. in 17. stoletja. Med predhodnim gradivom, ki se drži tega pravila, je tudi Mayrjev knjigotrški katalog.²⁴ Kot primer naj navedem le naslednje vpise: *Ciceronis Epistolae*; *Maximi Valerii Historia*; *Gotscheds Hand-Lexikon* ter *Wolfij Ius Naturae*. Seveda pa ne moremo opravičevati z odmaknjenostjo od središč napak, kjer v naslovu ni prepoznal priimka pisca in tako zapisal npr.: *Cornelij Taciti Opera*. Svojevrsten problem predstavlja tudi vpis Pohlinove Kranjske Gramatike. Razumljivo je, da je delo uvrščeno pod redovniškim imenom Marcus ter dodana le oznaka P. oz. Pater, kar izhaja tudi iz naslovnega lista knjige, ki je izšla leta 1768.²⁵ Vendar lahko tudi ob tem ugotovimo nedoslednost. Pri alfabetskem vrstnem redu je sicer pravilno prepisan naslov: *Krajska Gramatika*, medtem ko je v stvarnem kazalu zapis popolnoma popačen: *Kraiseck Gramatica*, iz česar bi morda lahko sklepali, da zapisovalec ni znal slovenščine.

Glede na to, da so se nam ohranila le maloštevilna dela iz knjižnice, težko sodimo o tem, ali je obstajalo kakšno pravilo, ki so se ga držali pri uvrščanju anonimnih del. Vsekakor pa lahko ugotovimo, da so nekajkrat spremenili vrstni red besed v naslovu. Vodilo pri razvrščanju členov pa ni bilo gramatično. Tako so npr. naslov »Synopsis Historiae Germaniae« spremenili v »Historiae Germaniae Synopsis«, torej je samostalnik izpodrinil samostalnik, genetiv pa nominativ, medtem ko imamo zapis »Arabian Nights« (Tisoč in eno noč) uvrščen pod adjektivom Arabian in naslova niso spreminjali. Na drugi strani pa imamo občutek, da je prav iskanje substantiva pogojevalo različen zapis naslova »Potentaten Historische und Genealogische Beschreibung« oziroma »Historische und genealogische Beschreibung der Potentaten in Europa« — pri alfabetskem oziroma mestnem katalogu.

MESTNI KATALOG

Knjige so od nekdaj shranjevali v omarah, a le javne in večje privatne knjižnice so imele izdelane tudi tako imenovane mestne kataloge, s pomočjo katerih lahko ugotovimo, katere knjige so stale skupaj po policah. Omare so bile največkrat označene s črkami ali rimskimi številkami, pri čemer je seveda v okviru prostora upoštevan abecedni oz. številčni vrstni red. Mesto knjige pa je označeno še dodatno z arabsko številko. Tako dobimo dvodelno signaturo npr.: G 4. Večje knjižnice pa imajo tridelno signaturo,

ki je sestavljena iz naslednjih elementov: črka — omara; rimska številka — polica ter arabska številka — mesto v okviru police. Ta način je uporabil Jurij Volc, ko je v sredini 19. stoletja preurejal Semeniško knjižnico v Ljubljani.²⁶

Smledniška knjižnica je obsegala leta 1771 dva in dvajset omar, ki so bile označene s črkami. V naslednjih dveh desetletjih, ko so še vpisovali v katalog, pa so ji dodali še dve omari — W in Y, kamor so postavljali dokupljena dela. Povprečno število zvezkov v posameznih omarah je okoli 30. Seveda imamo tudi z arabsko številko označeno mesto v omari. Dela niso razporejena po vsebini ter se tako mestni in sistematski katalog ne pokrivata.

STVARNI KATALOG

Začetki moderne klasifikacije ne segajo dalj kot v 16. stoletje, natančneje v leto 1545, ko je Konrad Gesner v svoji bibliografiji »Bibliotheca Universalis« razvrstil knjige po abecedi, nato pa še po tematiki. Podoben princip je uporabljal Gabriel de Naudé v delu »Bibliotheca Cordesiana Catalogus« ter prav tako v 17. stoletju bibliotekar v Bodeleyn Library. V nadaljnjih dvesto letih je grupa avtorjev oblikovala francoska pravila, ki jih je nato v šestih zvezkih z naslovom »Manuel du libraire et d'amateur de livres« objavil leta 1810 v Parizu Charles Brunet. Tudi ta se držijo štirih glavnih strok, oziroma fakultet, ki so bile tedaj priznane — teologija, pravo, naravoslovje in umetnost, leposlovje in zgodovina.²⁷ Seveda pa so te razdelke še nadalje cepili, pač glede na obseg materije ter potrebe uporabnikov. Tako je J. L. Schönleben razdelil knjige v Turjaški knjižnici v Ljubljani, ki je obsegala 3257 del, na naslednje grupe: teologija, pravo in kanonsko pravo, politika in etika, zgodovina, filozofija, medicina, matematika in mehanične znanosti, humaniora (retorika in poezija), filozofija.²⁸ Verjetno je bila podobno razdeljena tudi Valvasorjeva knjižnica, saj je bil Schönlebnov prijatelj.²⁹

Smledniška knjižnica ima 11 razdelkov: Iuristae; Historici et Geographici; Pollitica & Cammeralia; Philosophi & Mathematici; Grammatici; Poetae; Oratores; Medici; Oeconomici; Moral; Ascetae.

Preden se lotimo posameznih skupin knjig po tematiki, kjer se bomo dosledno držali delitve, ki je v katalogu, naj nanizam nekaj zgolj statističnih podatkov, ki jih povzemam po seznamu.

V abecedni del kataloga je vključenih 422 del v 705 zvezkih, medtem ko jih je v mestnem 428 v 715 zvezkih. Torej je v slednjega uvrščenih šest naslovov več, a vse to so kasnejši pripisi oziroma dokupljena dela. Stvarni katalog pa je skromnejši, saj upošteva le 402 deli, eno je zapisano dvakrat ter tako lahko ugotovimo, da je bilo izpuščenih iz klasifikacije 27 knjig. Med njimi jih je bilo v knjižnici šest ob nastanku prvotnega seznama, 21 pa naknadno kupljenih oziroma postavljenih. To so predvsem dela iz omar z oznako W in Y ter tri druga. Še podatek o prirastku knjižnice med leti 1771 in okoli 1790 — dodanih je bilo 38 knjižnih enot.

Čeprav se zavedam, da je nemalokrat težko presoditi, v kakšnem jeziku je napisano delo le po mnogokrat celo okrnjenem naslovu, saj lahko pride do neljubih pomot, kakor se je zgodilo na primer Levcu, ko je skušal s tega stališča preučiti Čopovo knjižnico,³⁰ se mi zdijo podatki, ki jih dobimo iz naslednje razpredelnice tako zgovorni, da jih vseeno navajam.

	Latinsčina	Nemščina	Francoščina	Italijanščina	Angleščina	Španščina	Slovenščina	Neopredeljeno	Skupaj
HISTORICI	60	41	29	7	1	1	1	1	140
IURISTAE	58	24	1						83
POETAE	24	10	3	11					48
ASCETAE	14	16	3	4		1			38
GRAMATICI	5	7	8	1	3	1	1		26
ORATOIRES	16	2							18
MORAL	3	8	7						18
POLLITICA	2	9	5	1		1			18
OECONOMICI		11	2	1					14
PHILOSOPHI	10	1	1	1					13
MEDICI	7	1	4						12
	199	130	63	26	4	4	1	1	428

Tabela 1: Delitev del glede na jezik in stroko

Najbolj raznovrstna glede na jezik sta oddelka Historici et Geographici ter Grammatici, kjer je zastopanih kar šest oziroma sedem jezikov, najskromnejši pa je s tega stališča oddelek Oratores, kjer sta zastopani le latinščina in nemščina. Sodobna znanost, kot je ekonomija, pa sploh ne upošteva več del v klasičnih jezikih. Zanimiv je tudi celotni pregled strukture po jezikovni pripadnosti, saj je v latinščini napisana slaba polovica knjig, dobršen delež od teh pa odpade na antične avtorje, ki jih bomo obravnavali v nasled-

njem poglavju. Tako lahko ugotovimo, da so kljub vsemu sodobni govorni jeziki dokaj močno zastopani. Predvsem pa je pestra njihova struktura.

	Nemščina	Francoščina	Latinsčina	Italijansčina	Neopredeljeno	Skupaj
HISTORICI	11	5	3	4	1	24
OECONOMICI	4	1				5
IURISTAE		1	1			2
POLLITICA		1	1			2
POETAE				2		2
MORAL			1			1
ASCETAE			1			1
neopredeljeno					1	1
	15	8	7	6	2	38

Tabela 2: Pripisi med leti 1771 in okoli 1790

Druga razpredelnica pa nam kaže statistiko pripisov oziroma dokupljenih del. Tu se še izraziteje kaže odmik od klasične latinščine, saj je po številčnosti komaj na tretjem mestu, in sta jo prehiteli tako nemščina kot francoščina, medtem ko je italijanščini enaka. K obravnavi dokupljenih del z vsebinskega stališča se bomo vrnili še kasneje, saj prav ta neizpodbitno kažejo interese smledniškega barona Frančiška, za časa katerega so bila nabavljena.

ANTIČNI AVTORJI

Obravnava zgodovinskih dogajanj ter opisovanje tujih dežel je bila od nekdanj priljubljena tema pisateljev. Pa naj jih sodobno imenujemo potopise ali pa historične spise. Zmes obojega je prav gotovo Arijanovo delo *Alexandra Anabasis*, ki so ga imeli na Smledniku v latinskem prevodu — *De rebus gestis Alexandri*. Istemu zgodovinske mu junaku je posvetil svoje delo tudi *Curtius Ruffus*. Rimljani so Grke podjarmili v znani bitki pri Philipih, ki jo je v delu *Philippicae* opisal *Iustinus*. Prav od njenih začetkov — *Ab Urbe condita* pa je sledil rimski zgodovini historiograf iz prvega stoletja pred našim štetjem *Titus Livius*. To je bilo tudi obdobje državljan- skih vojn in potegovanj za oblast, ki jo je opisal *Lucanus* — *De bello civili*. Prva večja osvajanja v Zahodni Evropi je opisal tedanji poveljnik rimskih legij sam — *Caesaris Iulii de Bello Gallico*.

Kronološko mu sledijo Tacitova dela, ki jih je napisal v 1. stoletju po našem štetju. Le fragmentarno ohranjena zgodovina dve stoletji starejšega *Salustija Crispia* je prav tako zaslužila pozornost bralcev baročne dobe kot tudi delno literarno obarvani opisi zgodovinskih osebnosti izpod peresa *Gaja Suetonija* — *Caesarum XIV vitae* in *Corneliusa Neposa* — *De viris illustribus*. Posamezne dogodke iz grške in rimske zgodovine je v delu *Historia* obravnaval *Valerius Maximus*, bili so mu predvsem izhodiščne teme za govore. Tako bi njegovo delo lahko uvrstili tudi med avtorje v naslednjem odstavku.

Ena izmed ved, ki ji tudi sodobniki iščejo vzornike v času antike, je prav gotovo govornišvo. Le redki se lahko kosajo z iskrivostjo duha in spretnostjo v stilu, ki sta ga dosegla tako *Cicero* v svojih številnih delih — *De Officiis*, *De Orationes* in *Epistolah* — na Smledniku je bilo devet njegovih knjig, kot *Fabius Quintilianus* v delu *De Instit Oratoria*. Skupaj veljata namreč za klasika govornišva. V smledniški knjižnici ju dopolnjujejo še *Plinijeve Epistolae* ter *Iuventiusova De arte Rethorica* in *Aftonijevo* delo *Progimnasmata*, ki je veljalo za učbenik retorike vse do 17. stoletja.

Blišč in slabosti rimske družbe odsevata iz satir *Iuvennalisa*, ki si je prav tako kot tristo let starejši komediograf *Plautus* prisluzil nesmrtnost z deli, ki niso zastarala vse do današnjih dni. Njima ob bok bi lahko postavili tudi *Phaedrove Fabulae* ter *Virgilov opus*. Čeprav opisuje temnejše plati življenja, pa ne moremo mimo enega največjih piscev tragedij — *Senecae*. Verjetno je bil na Smledniku francoski prevod njegovega dela, saj je avtorjevo ime zapisano »*Senecae l'Annae*«.

Zbadljivke, puščice ali epigrami so bili priljubljena zvrst literature že v antični dobi, ker pa njih osti niso izgubile moči tudi v kasnejših obdobjih, so jih uvrščali v svoje biblioteke še stoletja po nastanku. Tako je tudi delo *Martialisa Valeriusa Epigramata* našlo mesto v naši knjižnici. Druga zvrst, ki ni ozko vezana na čas, je prav gotovo lirska poezija. Rimsko pesništvo je doseglo višek v verzih *Catula* ter nekoliko mlajših *Ovida* in *Horaca*. Predvsem za slednja dva lahko ugotovimo, da njuna popularnost tako v svetu kot pri nas nikdar ni zamrla. Na Slovenskem je treba omeniti *Valvasorjeve* bakrorreze k *Ovidovim Metamorfozam*³¹ ter slovenjenje tega dela, ki se ga je bolj ali manj posrečeno lotil v 18. stoletju Ja-

nez Damascen Dev. Devov fragment je objavil tudi Pohl in v Kranjski gramatki. Horac pa je bil sploh eden izmed pesnikov, ki so ga vneto študirali v prosvetlilski dobi tako v svetu kot pri nas.³² Lahko še zapišemo, da je Ovid avtor, ki je v smledniški knjižnici za Cicerom zastopan z največ deli — kar sedmimi.

Vsa zgoraj navedena dela so iz obdobja klasične antike in sodijo med literarne zvrsti. Povsem iz drugega področja pa je edino delo iz kasnoantičnega obdobja, ki je bilo v smledniški knjižnici. To je Justinianov Codex s komentarjem, temeljna knjiga za preučevanje rimskega prava.

VSEBINSKA OBRAVNAVA

IURISTAE

V 18. stoletju so naredili na vseh področjih človekovega bivanja in ustvarjalnosti velike korake. Eden glavnih je prav gotovo premik zoper religiozno pojmovanje življenja. Držneži tega časa so sledili vzgonu in z njim našli izgubljeno srečo v kraljestvu ljudi. Tak odnos med njimi samimi pa je pogojeval nastanek naravnega prava, ki ni imelo nič več opraviti z božjim pravom, nove morale, neodvisne od vsakršne teologije, ter nova načela v vzgoji.³³

Na podlagi teh načel so sredi stoletja nastala znamenita dela Johanna Gottlieba Heineckeja »Elementa juris naturae et gentium«, kjer je utemeljil tezo, da je naravno pravo celota zakonov, ki jo človeški duh ureja po zdravem razumu. Logično zgradbo naravnega prava ter znanstveno urejeno podobo o resnici življenja pa je podal Johann Christian Wolff v svojem delu »Jus naturae methodo scientifico« (1740—1748). V njem je utemeljil tezo, da človeka sestavljata duša in telo; kakor je namen skupnosti naših organov, da ohranijo telo, tako je naloga razuma, da našo dušo vodi k popolnosti. Od tod izvira presoja naših dejanj, njihovega dobrega ali zlega bistva: dobro je, kar nam k tej popolnosti pripomore, zlo je, kar ji nasprotuje. Tako pojmovanje terja naravni zakon, ki ima svojo utemeljitev v notranji naravi ljudi in stvari. Wolff je tako svojo vedo že na samem začetku pripeljal skoraj do popolnosti in postal vodnik vsem pravnim svetovalcem.³⁴

Seveda pa ne moremo pojmovati tega novega položaja človeka v družbi 18. stoletja le kot rezultat takratnih mislecev. Njihova dela so se nemalo naslanjala na starejša. Tako

je na pravnem področju prav gotovo treba omeniti vsaj Samuela von Puffendorfa, nemškega pravnika in zgodovinarja 17. stoletja, ki je podal svoje gledanje na svet v dveh temeljnih delih — »De iure naturae et gentium« in »De officio hominis et civis juxta legem naturalem«. Leta 1625 pa je izšlo v Parizu delo »De jure belli ac pacis« izpod peresa humanista in pravnika Huga Grotiusa. To je prvi pregled celotnega mednarodnega prava. Na področju kazenskega prava pa je napisal leta 1635 prvo pregledno delo nemški pravnik, profesor na univerzi v Leipzigu Benedikt Carpzow.

Vsa spoznanja 17. kot tudi 18. stoletja je povezoval v svojih delih, ki jih je napisal kot profesor v Innsbrucku in kasneje na Dunaju, zgodovinar in pravnik Paul Josef Rigger.

V smledniški knjižnici so juridične knjige močno zastopane, saj jih je bilo kar 83, vendar pa jih lahko delimo na dva dela. To so na eni strani teoretična dela, na drugi pa povsem praktični priročniki za študij, npr. »Guggenberger Iuridisches Repertorium«. »Buder De Ratione et Methodo studiorum Iuris«, »Zeller Repetitio Iuridica« ter prav tako priročniki, vendar namenjeni vsakdanjemu življenju npr. »Post-Recht« ali »Dorf und Land Recht«. Težje presojamo o izboru priročnikov, tako z njihovega uporabnega kot tudi strokovnega stališča, pač pa moramo podčrtati, da so bila v biblioteki vsa pomembna teoretična dela, tako iz 17. kot 18. stoletja, ki so temeljila na sodobnem pojmovanju naravnega prava. Med avtorji, ki smo jih navedli v uvodnem odstavku, so zastopani prav vsi. Johann Gottlieb Heinecke — zapisan z latiniziranim imenom Heinecius — z dvema deloma, pa obe Puffendorfovi knjigi — ena v nemškem prevodu »Natur und Völker Recht«, Wolffova, Carpzowa ter tri Riggerjeve knjige.

Kranjski so posvečena tri dela. Žal prvih dveh ni med ohranjenim gradivom, saj bi nas glede na vsebino posebej zanimali letnici njunega nastanka.

Landt-Handvest aus Crain (in Krain). Zapisane svoboščine posameznih dežel (v smislu skupnosti deželnega plemstva ali deželanov) so od leta 1414 dalje novi vladarji potrjevali v obliki ročinov (nemško Landhanfeste). Prvi ročin je s potrditveno formulo zajel najstarejše privilegije, vsak nadaljnji pa je zajel prejšnjega in vse privilegije, ki so bili podeljeni po njem. Ta praksa se je nadaljevala do pravnega absolutizma, toda vsebinski razvoj je prenehal že po propadu protestantizma. Nekateri izmed tako nastala-

lih ročinov so zlasti v dobi protestantizma izšli v tisku.³⁵

Erb Huldigungs Actus in Crain. Dedni poklonitveni akt, kakor prevajamo navedeni naslov, je bil običajno dejanje ob prihodu deželnega vladarja v deželo. Enemu izmed takih obiskov Habsburžanov je bila posvečena tudi knjižica v naši biblioteki.

Na koncu tega odstavka omenimo še delo Otona Spruga, frančiškanskega teološkega pisatelja, ki se je rodil na Hribu v Kamniku leta 1724. Po končani gimnaziji in bogoslovju je kot redovnik opravljal razne službe, postal je lektor bogoslovja in vodja frančiškanske teološke šole v Ljubljani. Pisal je največ o problemih janzenizma in galikanizma. V naši knjižnici je bil drugi del njegovih temeljnih razprav: *Dissertationes dogmaticae: de exteriori dei cultu*, ki je bila tiskana v Ljubljani leta 1771.³⁶

Glede na vsebino bi sicer morali zadnje delo uvrstiti med teoretična dela s področja teologije, vendar se bomo pri vseh poglavjih držali sistema, ki sledi iz kataloga knjižnice.

HISTORICI ET GEOGRAPHICI

Študiju zgodovine in geografije je bilo namenjenih največ knjig v smledniški knjižnici, saj se kar 140 ali tretjina vseh del ukvarja s problematiko teh dveh strok. Pri pravu smo hoteli najprej izločiti nadregionalno pomembne razprave, kar je glede na internacionalnost stroke razumljivo. V tem oddelku pa bomo dela najprej obravnavali glede na prostor in čas in šele na koncu se bomo pomudili tudi ob evropsko znanih strokovnjakih, ki so jih napisali.

Petina del, ki so zajeta v ta razdelek, pripada splošnim zgodovinom, zgodovinskim leksikonom ter priročnikom o metodologiji stroke. Sem smo prišteli tudi vse uvode vanjo. Kot zanimivost naj omenim, da imamo osnovne priročnike — leksikone in splošna dela napisana tako v nemščini, francoščini kot tudi italijanščini, manj pa v latinščini. Med naslovi naj naštejemo le »*Lexicon historischer*«, »*Baillies Dictionaire historique*«, »*Principio Istorico (Historico)*« pa »*Introduzione in Historiam universalem*«, »*Puffendorf Einleitung zur Histori*« ali »*Turselin Abrege del Histoire universelle*«.

Antična zgodovina je bila od nekdaj priljubljena tema pisateljev in historikov. Obravnavali so jo tako sodobniki oziroma nekaj stoletij mlajši proučevalci kot tudi moderni zgodovinarji. Dela sodobnikov smo že obravnavali v posebnem poglavju, zato naj

na tem mestu opozorim še na novejša. Večina knjig, ki so bile v naši biblioteki, obravnava rimsko zgodovino v celoti, obdobje republike ali cesarstva, le Rollinova »*Histoire ancienne*« v šestih zvezkih je zajela širši časovni razpon. Sicer pa naj omenim, da so to v glavnem dela brez navedb avtorjev. Izjemo predstavlja poleg zgoraj citiranega le še Vertotovo delo »*Histoire de la Republique Romaine*«. Tem obravnavam moremo priključiti tudi Hertlovo zgodovino Bizanca.

Zgodovine ene same dežele ni mogoče razumeti brez povezave z dogodki v sosednjih. V obdobju, ko pa so bila področja na raznih koncih Evrope povezana še z vladarsko družino Habsburžanov, je razumljivo, da so se zanimali tudi za zgodovino le-teh. Tako je zanimiv številčen prerez del po raznih deželah, ki ga imamo v naši knjižnici. Poudarim naj le, da smo knjige, ki obravnavajo Kranjsko in njene sosednje pokrajine, izdvojili in jih bomo prikazali posebej.

Delo »*Topographia Germaniae Austriacae*« izpod peresa jezuita Carla Granellija, ki je bilo namenjeno široki publiki kakor tudi študentom, je zanimivo ne le kot splošen pregled, objavljen leta 1759, temveč tudi zaradi pristopa k snovi, saj ga dopolnjuje poglavje *Questiones ex historia*. To so vprašanja iz obravnavane snovi, torej način, ki ga priporoča tudi še sodobna pedagogika. Sicer pa avstrijsko zgodovino obravnavajo še tri dela. Med njihovimi avtorji pa naj opozorim na Paula Josefa Riggerja, ki smo ga srečali že pri juridičnih knjigah.

Sosednji Madžarski so posvečena štiri dela, eno več pa obravnava francosko zgodovino. Med slednjimi naj poleg Verdierjevega s splošnim naslovom »*Histoire de France*« omenim še Piganolovi, ki opisujeta Francijo in njeno moč. Med dokupljenimi deli je tudi knjiga o Cardinalu Maziniju in njegovem ministrskem vodstvu, ki ga je opravljal za časa mladosti Ludvika XIV od 1642 naprej. Tudi dve zgodovinski deli o Belgiji sta bili vključeni v seznam, širše zasnovani knjigi o nemški oziroma pruski historiografiji pa prav tako le dve. Skandinavsko zgodovino obravnavajo tri dela — Zgodovina danske države, ki jo je napisal L. Holberg ter Veratov opis švedske revolucije. Najpomembnejše delo, ki ima tudi literarno vrednost, pa je Voltairova Zgodovina švedskega kralja Charlesa XII. Med knjigami najdemo še uvod v špansko in portugalsko zgodovino. Izmed ostalih publikacij, ki imajo bodisi memoarski značaj, npr. »*Memoire de Catharine Imperatrice della Russie*«, ali pa obravnavajo obrobne probleme, naj izločim še dve

— obravnavo miru, sklenjenega v Nimwegenu na Nizozemskem leta 1678/79 med Francijo in Španijo ter »Tridentium Concilium« — cerkveni zbor v Tridentu v drugi polovici 16. stoletja, na katerem so sklenili obnoviti katoliško cerkev in so obsodili reformacijo.

Pomemben zgodovinski vir so tudi shematizmi in anali. Naj navedem na tem mestu vse letnike, ki so bili vključeni v naš seznam: »Shematismus Wienerischer de Ano 1767 in 1769«; »Wienerische Diarium vom 1767, 68 & 69« v petih zvezkih; »Historisches Jahrbuch de Ano 1737 (dva zvezka) in 1763« (dva zvezka) — žal brez navedbe provenience. Dodam naj še dva naslova, ki sicer delno izstopata iz tega konteksta »La storia del ano 1741 final Ano 1751« v enajstih knjigah ter »Journal Encyclopedique de Ann. 1766, 67, 68, 69« v 32 knjigah. Prav slednji je zelo zanimiv, saj so verjetno to posamezni letniki časopisa, ki je začel izhajati v Belgiji leta 1756 in sodi med prve tovrstne publikacije, ki se začno ustanavljati po raznih deželah konec 17. ter v teku 18. stoletja. Prinašali pa so znanstvene in literarne informacije.

Med pomožne vede zgodovine sodi tudi numizmatika ter preučevanje starega orožja. Zanimanje za ti dve področji je bilo med plemstvom od nekdaj veliko, zato lahko pričakujemo tudi v bibliotekah knjige, ki govorijo o njih. V naši so imeli šest knjig o starih novcih ter tri o orožju.

Z dvema geografskima atlasoma so si lahko pomagali na Smledniku — Koelerjev je imel priročen značaj, medtem ko je bil Forstijev zgodovinsko obarvan. Poleg tega so imeli še dve splošni geografiji ter delo o hidrografiji. Ta generalna dela so dopolnjevale knjige, ki so opisovale posamezne dežele ali pa le njih dele. Tako imamo »Italiae Descriptio Geographica« ter obravnave antičnega in modernega Rima, Benetk in Torina; Francije s Parizom in Versaillesom, Nizozemske in holandskega kraja Seyforta. Tem delom bi lahko priključili opis dežele na drugem koncu sveta — Mongolije.

Posebej smo izločili dela, ki so jih napisali domačini ali pa obravnavajo naše kraje. Prav odnos do te tako imenovane domoznanske literature nam pokaže nagnjenja lastnika biblioteke do okolja, v katerem je živel.

Janez Ludvik Schönleben se je rodil v Ljubljani leta 1618. Tu je obiskoval šole pri jezuitih, študij je nadaljeval na Dunaju in v Gradcu. Ob raznih službah, ki jih je opravljal v cerkveni hierarhiji, je deloval tudi na teoretskem področju. Tako so objavljeni ne-

kateri Schönlebnovi govori in dela s področja teologije. Poleg tega ga je vedno zanimala in mikala zgodovina, čeprav je čutil težave, praznine in zadrege, ko jo je začel pisati, kot toži v nekem pismu. V knjižno delo ga je silil pokrajinski patriotizem; želel je, da bi njegova domovina dohitela zamujeno. Tako je v letu Schönlebnove smrti 1681 izšlo njegovo najpomembnejše delo *Carniola antiqua et nova sive Annales sacroprophani*, ki je plod dolgotrajnega zbiranja in urejanja podatkov. V naši knjižnici pa imamo dve izmed številnih njegovih genealogij — tako »Vera Origo Domus Austriae«, ki je skrajšano zapisan naslov dela *Dissertatio polemica de prima origine Augustissimae Domus Habspurgo — Austriacae*, 1680, in »Genealogia familliae ab Aursperg« — *Genealogia illustrissimae familliae principum, comitum, et baronum ab Auersperg*, 1681. Njegovi spisi odražajo zgodovino pisje baročne dobe, ki je zanjo tipična ljubezen do polihistorije, genealogije, historične topografije in analitične kronologije.³⁷

Podobna so bila tudi interesna področja Schönlebnovega prijatelja in sodelavca Janeza Vajkarda Valvasorja. Glede na to, da smo pred kratkim dobili monografijo o tem znamenitem možu, naj povzamem po njej le podatke o obeh delih, ki sta bili vključeni v smledniško knjižnico. »Crainische Kronik« — delo v dveh zvezkih je z drugačnim naslovom zapisan naslov Valvasorjeve *Slave Vojvodine Kranjske*, ki je obsegala 15 tematskih knjig, opremljenih s številnimi slikami. Ker izvod ni ohranjen, ne moremo vedeti, ali je bilo na Smledniku integralno ali le posamezni zvezki. Avtor je delo izdal ob pomoči urednika Erazma Franciscija v letih 1686 do 1689. V njem je posegel na razna strokovna področja in z vseh vidikov opisal svojo domovino. Tako je s tem delom močno presegel Schönlebnove načrte.³⁸ Desetletje prej — 1679 je Valvasor izdal album z nad tristo bakrorezi mest, trgov, samostanov in gradov na tedanjem Kranjskem — »*Topographia Ducatus Carniolae modernae*«. Besedila je v tej knjigi bolj malo, pravzaprav so to le indexi. Več kot tretjino slik pa je kasneje uporabil za svoje glavno delo — *Slavo*.³⁹

Cerkniško jezero s svojimi naravnimi pojavi je prineslo slavo tako Valvasorju kot nekaj desetletij mlajšemu Francu Antonu Steinbergu. Rodil se je 1684 na Kalcu pri Zagorju na Krasu, a se je družina, ko mu je bilo komaj tri leta, preselila v Cerknico. Na Kranjskem je deloval kot uradnik cesarske dvorne blagajniške in rudarske komisije, kasneje pa je bil imenovan za cesarskega upra-

vitelja idrijskega rudnika. Njegovo strokovno delo je pomembno na izumiteljskem področju. Iznašel je nov način izpiranja živega srebra in novo napravo za risanje. Še mnogo let po Steinbergovi smrti pa so veljala njegova navodila za gradnjo in ohranjanje cest, tako v Avstriji kot tudi v inozemstvu. Vse od mladosti ga je privlačil fenomen Cerkniškega jezera, a se je k njemu lahko vrnil šele po upokojitvi. Tako je leta 1758 izdal delo, ki temelji na petnajstletnem opazovanju — »Gründliche Nachricht von dem in dem Inner Crain liegenden Cirknizer See«. V knjigi razpravlja o naraščanju in upadanju jezera, o dotokih, popisuje jame. Imena krajev navaja vedno v slovenskem jeziku. Poleg tega obravnava tudi lov na polhe, ki je tod priljubljen. Delo je izšlo najprej v Ljubljani, leta 1761 še v Gradcu in istega leta v francoskem prevodu v Bruxellesu.⁴⁰ Na Smledniku so imeli njegovo prvo izdajo.

Prvo sistematsko zgodovino Hrvatov je objavil leta 1652 na Dunaju Jurij Ratkaj (1612—1666) — v katalogu Georg Rattkaj. Delo z naslovom »Memoria Regum et bannorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae« je pisano v hrvaškem in slovanskem duhu. Manjšo vrednost imajo poglavja o starejših obdobjih zgodovine, za 16. in 17. stoletje, kjer se je naslanjal na arhivalije oziroma je bil sodobnik dogajanj, pa je pomemben vir. S svojim delom Ratkaj ni doživel popolnega priznanja, v njem je namreč odločno izrazil tudi protireformacijsko stališče, zaradi česar so ga v Frankfurtu obsodili in celo sežgali, v Zagrebu pa so se trudili, da bi bilo prepovedano.⁴¹

»Carinthiae Annalia« — zapis brez navedbe avtorja nam daje možnost, da delo povežemo s Christalnik-Megiserjevo zgodovino Koroške Annales Carinthiae iz leta 1612. Gradivo zanj je zbral Mihael Christalnik v 16. stoletju, obsežnejšo redakcijo pa je opravil nemški humanist in protestant Hieronim Megiser. Pod vplivom nemške humanistične historiografije se je tu uveljavil poleg pokrajinskega tudi nemški koncept slovenske zgodovine.⁴²

Zgoraj navedeni tako, imenovani domoznanski literaturi iz smledniške biblioteke bi lahko prišeli še delo o Čedadu — Henric Palladij — Rerum Foro Iuliensium in Christiani Diplomataria Ducatus Stiiriae.

Prosvetljenska miselnost je narekovala tudi drugačno obravnavanje zgodovine. Med vodilnimi predstavniki tega obdobja je bil Voltaire, avtor prvih del, ki so poleg političnega razvoja obravnavala tudi širša vprašanja, tako zakonodajo, običaje, trgovino, finan-

ce, poljedelstvo in prebivalstvo.⁴³ S temi principi je prežeto tudi njegovo delo, ki so ga imeli na Smledniku »L'Histoire de Charles XII, roi de Suède«, 1731. V njem je podal zgodovino po vseh modernih postavkah — dokumentacija, kritično preučevanje ter jo izoblikoval s svojim značilnim dramatičnim pripovedovanjem.⁴⁴ Delno je posegel na ta področja, ki so jih prosvetljenci tako rekoč na novo odkrili, že Fontenel s svojo razpravo o zgodovini orakov. Izšla je leta 1687; v naši biblioteki je bil nemški prevod tega dela.⁴⁵ Med pomembnimi predhodniki zgodovinopisja 18. stoletja, ki so jih imeli na Smledniku, omenimo še Huga Grotiusa ter Sammuela von Puffendorfa.⁴⁶ Oba sta bila tudi pravnik in smo ju obravnavali že v predhodnem poglavju. Čeprav je doživel zgodovinsko delo Charlesa Rollina (1661—1741), janzenista in učitelja, kritiko, ki mu je očitala, da je hotel »antiko tako rekoč pokristjaniti«, je nedvomno njegova »Histoire ancienne« (1730—1737) velika stvaritev in je postala učbenik za to obdobje vse do vključno 19. stoletja, tako v Franciji kot izven nje.⁴⁷ Knjiga je bila vključena tudi v našo biblioteko. Prav tako pa tudi literarno delo »Arabian Nights«, ki pa je vendar neke vrste zgodovinski vir, vsaj s stališča prosvetljenskega pojmovanja zgodovine. Vključuje tudi etnološke prvine in je bilo verjetno zato sistematizirano v tem oddelku. To so štirje zvezki znanega dela Tisoč in ena noč, ki so bili najprej prevedeni v francosčino, nato pa v angleščino in Smledniški so kupili osmo (1. zvezek) oziroma sedmo (2. do 4. zvezek) izdajo tega dela, ki je izšlo v Dublinu leta 1747 oziroma 1728.

POLLITICA ET CAMMERALIA

Številčno skromna, a vsebinsko bogata je skupina knjig o politiki in upravi. Med avtorji del, ki so zastopana v tem oddelku, je za nas posebej zanimiv znameniti politični pisatelj Frnac Albert Pelzhoffer baron Schönauski, ki se je rodil 1645 (1643?) v Ljubljani. Tu je obiskoval tudi nižje šole, kasneje pa je študiral pravoznanstvo ter opravljal razne funkcije v deželni upravi. V zadnjih letih svojega življenja je izdal velika dela o politiki. V njih zagovarja stališče, da je politika sredstvo in ne smoter ter tako služi kot orodje za javno blaginjo. Da doseže ta namen pa zahteva predvsem etiko v politiki, in to ne avtonomno v smislu racionalistov 18. stoletja, marveč transcendentno v povezavi z vero. Tako zanika v nasprotju s kasnejšimi policeisti — prosvetljenci versko strpnost, ker vidi v njej žalitev Boga in politično nevarnost.

Obenem pa priznava, da so monarhi le upravitelji držav, ne njihovi gospodarji. Omejujejo jih zakoni treh vrst: naravni, božji in osnovni. V ostalem pa so vzvišeni nad zakonom, vendar to ne pomeni, da ga smejo kršiti. V naši knjižnici je bilo eno Pelzhofferjevih glavnih del »Arcanorum status libri decem«, a le njegov prvi del, ki je izšel leta 1709 v Mayerjevi tiskarni v Ljubljani. Ta še ni vseboval spornih štirih knjig, VII. do X., ki jih je šele po avtorjevi smrti izdala njegova vdova v Frankfurtu leta 1711 oziroma 1713. Pelzhofferjevi politični nazori, ki jih razgrinja v teh zvezkih, niso bili skladni s tedanjim vladnim državopolitičnim pojmovanjem. Cenzura, ki se ji je knjiga izmuznila, glede na to, da ni bila tiskana v notranjeavstrijskih deželah, pa je prav zaradi nje spremenila svoje odredbe. Tako so Pelzhofferjeve v Frankfurtu tiskane knjige pri nas zelo redke.⁴⁸ V naši knjižnici imamo le prve tri zvezke znamenitega dela.

Nadaljnji razvoj miselnosti v 18. stoletju je prispeval svoje tudi na področju idej upravljanja, osvobodile so se teokratizma in monarhizma ter dobile značaj prosvetljenega absolutizma. Tipičen predstavnik te veje je baron Bielfeld. V svojih delih, med katerimi je najslavnejše *Institutions politiques* (1762), napisano v poduk pruskemu prestolonasledniku, zagovarja ideje, da ni »politika nič drugega nego poznanje sredstev, s katerimi lahko narediš državo močno in njene državljane srečne«, prav tako »podaniki niso ustvarjeni za suverena, marveč nasprotno, ker ga oni vzdržujejo in plačujejo«. Vendar obenem svari pred preveliko svobodo. Le v enem pogledu je Bielfeld širokogrudnejši kot Pelzhoffer, zavzema se namreč za svobodo vere.⁴⁹ Knjiga »Stadskunst«, ki je v smledniškem popisu izpod peresa obravnavanega avtorja, je verjetno nemški prevod tega slavnega dela.

V 18. stoletju se je poleg drugih mislecev rodil tudi Gottfried Achenwall (1719–1772), ki so mu nadeli vzdevek »oče statistike«. Gradivo za svoja preučevanja je črpal iz zgodovine in naravnega prava. Tako je s kombinacijo strok prišel do posrečenega rezultata, saj je videl v zgodovini razgibano statistiko, v statistiki pa otrplo zgodovino. Njegovo delo o naravnem pravu je bilo v Prusiji uradno odobreno in so se ga morali držati vsi predavatelji na univerzah. Kot zanimivost naj omenim, da je moral iz nje črpati tudi Kant, ko je predaval v Königsbergu.⁵⁰ V našem seznamu je Achenwallova knjiga »Grundsätze zur Politischen Kenntniss der Statten«.

Druga specialna disciplina, ki se je izoblikovala skozi to stoletje iz kameralnih ved, je obravnava policije. Glavni avtoriteti na tem področju sta bila Justi in Sonnenfels. Obravnavala sta podrobnosti o policiji varnosti in blagostanja. Utemeljevala sta njeno vlogo tako v sklopu državne moči kot tudi odnos do podložnikov. Justijevo temeljno delo »Cammeral Wissenschaft« v dveh zvezkih je v našem seznamu. Ostale knjige v tem razdelku pa imajo precej splošne naslove. Največkrat avtorji niso navedeni, tako jih verjetno lahko uvrstimo v skupino priročnikov, ki le dopolnjujejo zgoraj navedena temeljna dela s področja politične uprave.

PHILOSOPHI ET MATHEMATICI

Na prvi pogled nenavadna kombinacija dveh strok, ki ju v sodobnem času pojmuje mo daleč vsako sebi, je naslov enega izmed tematskih sklopov v smledniški knjižnici. Resnici na ljubo pa moramo povedati, da so vanj vključena še bolj raznovrstna dela, kot kaže naslov, saj sta tu poleg matematike tudi fizika in arhitektura. Kombinacija je verjetno nastala po eni strani povsem zavoljo praktičnosti, saj bi bilo nespametno komaj 13 naslovov deliti v še manjše grupe. Na drugi strani pa je tu besedna filozofija pojmovana v svojem prvotnem smislu, ljubezen do modrosti, znanja, kot so jo imenovali stari Grki.

Med deli, ki jih zajema ta oddelek, bi lahko naredili naslednji prerez: štiri pripadajo »čisti« filozofiji, vendar so to po naslovih sodeč le zelo splošna dela, pregledi manj znanih avtorjev. Tri lahko pripišemo matematiki, a to so le učbeniki — računstvo (»Rechenkunst«), aritmetika in geometrija. Podoben je izbor del s področja fizike z mehaniko in astronomijo, ki zajema štiri knjige. Po svoji pomembnosti izstopata pravzaprav le obe knjigi o arhitekturi.

Giacomo Barozio da Vingolla je sredi 16. stoletja izdelal načrt za cerkev Il Gesù v Rimu. V tlorisu je združil prvine tako renesanse kot srednjega veka. Čeprav zasnova sama in tudi drugi elementi pri tej stavbi — na primer obravnava svetlobe ter notranjščine, niso nastali brez predhodnih vzorov, menijo, da je bil vpliv te zgradbe na nadaljnji razvoj sakralne arhitekture večji kot pri katerikoli cerkvi v zadnjih 400 letih.⁵¹ Vingola je prispeval k temu tudi s svojimi teoretičnimi deli. Tako so jih v 17. in 18. stoletju arhitekti navdušeno prebirali, v tem obdobju so bila ponovno izdana oziroma prevedena.⁵² Po-

memben je tudi Vignolov prispevek k razvoju iluzionističnega slikarstva. Verjetno se ne bomo dosti zmotili, če povežemo prisotnost njegove knjige v smledniški knjižnici s poslikavami, ki so jih v poslopju naredili v drugi polovici 18. stoletja.⁵³ Dejstvo, da je bila knjiga dodana k prvotnemu seznamu, torej dokupljena v letih 1771—1790, pa nam na eni strani ožje datira nastanek fresk, po drugi pa osvetljuje lastnika gradu in knjižnice kot človeka, ki ni le dal naročilo slikarju, temveč je tudi teoretično preštudiral njegovo ozadje. Poleg ene izmed izdaj Vignolovega dela o arhitekturi je bil v smledniški knjižnici tudi zvezek z enakim naslovom »Architectura« (1608) izpod peresa gradbenika iz Strassbourga Daniela Speckla.

GRAMATICI

Razdelek v sistematskem katalogu, ki je posvečen jezikoslovju, je številčno skromen, jezikovno pa najbolj pisan. Obenem lahko ugotovimo, da je bilo zbiranje dobro načrtovano, saj ima vsak jezik tako slovnico kot slovar. Tako imamo za štiri glavne jezike — nemščina je pač bila jezik lastnika — v knjižnici slovnice in slovarje, pisane v francoščini, angleščini, italijanščini in španščini. Seveda ni nujno, da so slovnice pisane v jeziku, ki ga obravnavajo. Poleg tega je tu še grška začetnica »Gretseri Rudimenta Graecae« ter »Kranjska Gramatka« izpod peresa patra Marka Pohlina. Namenjena je bila popotnim tujcem in pa zlasti nemško šolanim slovenskim izobražencem. Pohlina v slovenski književnosti sicer ni oral ledine niti kot slovnica niti kot sestavljalec slovarjev. Razen tega pa si je za svoje delo poiskal dokaj ponesrečen vzorec v čeških slovnica. Srečne roke tudi ni imel, ko je poskušal v slovenski knjižni jezik vpeljati ljubljansko narečje, razen tega pa je še nerodno zapisoval šumnike in sičnike. Kljub tem napakam oz. pomanjkljivostim pa Pohlino delo vendarle predstavlja mejnik v zgodovini razvoja slovenske narodne zavesti. V Uvodu in še na več mestih poudarja, da ga boli, da slovenščino zaničujejo. Temu hoče narediti konec, ker je naš jezik prav tako častit in star kakor drugi omikani jeziki. Delo je izšlo v dveh izdajah, v naši knjižnici pa je bila prva iz leta 1768.⁵⁴ Ali lahko le na podlagi tega dela sklepamo, da je bil tudi smledniški graščak eden tistih, ki bi se radi naučili »slovenščine, da bi mogli govoriti s podložniki, ki so bili sami Slovenci, brez tolmača«, kot sta pisala borlski grof Frančišek Jožef Sauer in njegova soproga okoli leta 1735 Popoviču?⁵⁵

Johann Christoph Gottsched, nemški teolog in filozof, ki je bil rojen v okolici Königsberga v Prusiji, je poleg del s področja govornišva napisal tudi nekaj temeljnih jezikovnih razprav. Tako imamo v naši biblioteki »Kern der Sprachkunst« ter »Handlexicon der schönen Wissenschaften« (1760) — citirano le »Handlexicon«. Dopolnitev k tem osnovnim knjigam predstavljajo večjezični slovar — »Annonimus de quatuor Linguis«, pa zbirka sinonimov — »Bischof Thesaurus Synonimorum« ter ne nazadnje zbirka fraz (»Wagner Phraseologia«) in dialogov (»Sobrino Dialogues«). Čeprav sta napisala knjigi uvoda v leposlovje tako v francoščini (»Rollin la Maniere d'enseigner les belles Lettres«) kot v nemščini (»Ramler Einleitung in die schönen Wissenschaften«) manj znana avtorja, naj ju tu vendar omenimo.

Nazadnje naj se ustavimo še pri zbranih spisih — »Gesamlete Schriften« enega najbolj cenjenih rokokojskih pesnikov C. F. Gellerta (1715—1769). Delo je za Slovence tem bolj zanimivo, ker je oče Marko Pohlina pripravil prevod njegovih Pisem. Z njim je hotel dati slovenski inteligenci poučno berilo in vzorce za slovensko dopisovanje. S tem pa je daleč prehitel svoj čas, kajti do tega, da bi si slovenski razumniki in meščani dopisovali slovensko in da bi si slovenščina v družbenem občevarju pridobila vso veljavo, je bila še dolga pot. Delo je žal ostalo v rokopisu.⁵⁶

POETAE

V tem oddelku je združena vsa beletristika, ki so jo na Smledniku imeli, seveda če ne upoštevamo zgodovinskih del, ki večkrat presegajo zgolj znanstveni značaj in imajo tudi literarne vrednote. Ta smo že obravnavali na drugem mestu. Prav tako smo se že dotaknili antičnih avtorjev, katerim pripada kar tretjina leposlovnih del, predvsem lirike.

Razumljivo je, da med jeziki močno prevladuje latinščina, med modernimi pa italijanščina, saj so jo upravičeno imenovali jezik pesnikov. Mnogo je k temu slovesu pripomogel Francesco Petrarca, ki velja za prvega evropskega humanista. Med njegovimi deli je za razvoj renesančne književnosti gotovo najpomembnejša zbirka pesmi »Canzoniere«. Verjetno je bila v našo knjižnico vključena prav ena izmed njenih izdaj, ali pa njen izbor. To je namreč edino Petrarcovo delo v italijanščini, ki nam ga je zapustil, v katalogu pa imamo zapisano »Il Petrarca«.

V drugi polovici 17. stoletja je objavil zbirko basni Jean de la Fontaine. Ni se podpisal ko njihov avtor, temveč le kot verzifikaor — »Fables choisies, mises en vers par M. de La Fontaine« ter se tako predstavil kot naslednik antičnih fabulistov — Esopa in Fedra. Kljub temu pa je z njimi doživel nedeljeno slavo ter vplival na nadaljnji razvoj te zvrsti v času prosvetljenstva.

La Fontainov sodobnik Molière, s pravim imenom Jean Baptiste Poquelin, se je posvetil odrskim delom ter s svojimi komedijami prikazoval človeške napake sodobnikov. Njegovi junaki so polni predsodkov in intrig, a vendar prevladuje v delih situacijska komika. Kot sporočilo Molièrovih del pa lahko razberemo boj za prirodnost, razumnost in strpnost, prav s tem pa se uvršča med predhodnike prosvetljenstva. V naši knjižnici je bilo kar osem zvezkov njegovih dram, žal pa v katalogu nimamo navedenih naslovov — »Comedie«.

V 18. stoletju je zaslovel s svojimi komedijami italijanski pisatelj Carlo Goldoni. Njegove stvaritve so posvečene sodobnim ljudem, ki jih slika v realističnem ambientu. V preko sto delih je prikazal vse družbene sloje rodni Benetk ter z njimi izražal predvsem simpatijo do srednjega sloja in preprostega ljudstva. Goldonijeve drame so s svojimi naprednimi idejami in umetniško kvaliteto hitro prešle meje Italije. Kar trinajst zvezkov njegovih del je bilo vključenih v našo biblioteko. Od teh je le eno omenjeno z naslovom — »Der Ritter von den Federbushe«.

O Voltairu, enem vodilnih mislecev 18. stoletja, je Paul Hazard zapisal: »Ali bi stoletje imelo isti značaj, če bi njega ne bilo?«⁵⁷ Seveda si je pridobil sloves predvsem zaradi svojih filozofskih razprav, a tudi prek odrskih stvaritev je izpovedoval svoj nazor. Zato je zanimiv podatek, da je bilo kar pet zvezkov njegovih del tega žanra — »Oeuvres de Theatre« na smledniškem gradu. Temu mislecu postavlja ob bok Hazard tudi Gottholda Ephraima Lessinga, najpomembnejšega predstavnika nemškega prosvetljenstva, ki obenem velja za enega najborbenejših zagovornikov novih idej v Evropi nasploh. Je začetnik nemške meščanske književnosti, saj je predvsem v svojih dramah obrnil pozornost na probleme preprostega ljudstva. Zelo pomembne so tudi njegove basni »Fabelen«, ki so izšle 1759 in so bile v naši biblioteki. Knjigi daje posebno veljavo tudi uvodni esej »Abhandlungen über die Fabel«, v katerem je razgrnil vse karakteristike te literarne

zvrsti. Tako ga lahko spoznamo tudi kot literarnega kritika in teoretika. Istim problemom je bilo verjetno namenjeno tudi Saranovo delo »Methodo dello studio de Poeti«, žal kaj več, kot nam pove naslov, o delu nismo mogli ugotoviti.

Poleg zgoraj omenjenih knjig imamo v ta del stvarnega kataloga vključenih še vrsto manj znanih avtorjev in del. Njihovo identificiranje pa bi preseglo okvire te obravnave.

ORATOIRES

Že pri obravnavi del antičnih avtorjev, ki so bila vključena v smledniško knjižnico, smo se dotaknili te literarne veje, ki so jo tedaj zelo negovali. Nekoč je slonela retorika le na prirodni nadarjenosti. Spomnimo se le Nestorja, ki ga Homer imenuje »čarovnik glasù, doneči govorec iz Pila, staremu slajša ko med z jezika je tekla beseda«.⁵⁸ Od petega stoletja pred našim štetjem naprej pa je postala večšina, ki so jo predavali v šolah. To tradicijo so kasneje prevzeli Rimljani. Klasična dela na področju govornišva sta nam zapustila tako Cicero kot Fabius Quintilianus. Poleg njunih del imamo še po eno Plinijevo in Iuventusovo, kar smo že omenili. Tem lahko prištejemo še manj pomembnega Aftonija, vendar je njegov spis »Progimnasmatia« vse do 17. stoletja služil kot učbenik retorike.

Nemščina si je na tem področju šele utirala pot, tako da imamo tudi med osnovnimi priročniki — »Rhetoricae Candidatus« in »Rhetoricae Elementa« le dela v latinščini. Iz tega konteksta izstopata zvezka »Hand — lexicon Rede-Kunst« izpod peresa Johanna Christopha Gottscheda, ki smo ga že srečali med jezikoslovnimi teoretiki, tu pa naj poudarim, da je napisal kot univerzitetni učitelj vrsto učbenikov s področja govornišva, ki so doživeli tudi po pet izdaj že v 18. stoletju, torej obdobju, ko so tudi nastali.

MEDICI

Po hitrem razvoju teoretične medicine, ki je bil značilen za 17. stoletje, je v naslednjem obdobju prevladala v tej stroki eksperimentalna smer, ki je rodila daljnosežne posledice. Tako se je medicina v tem stoletju otresla skoraj vseh konservativnih in reakcionarnih teženj in postala pozitivna znanost.⁵⁹

Družbene spremembe pa so narekovale tudi spremembe v organizaciji zdravniškega poklica. V 18. stoletju se je zelo osamosvojil.

Zdravniška praksa je prav v tem času izoblikovala nov tip zdravnika, tako imenovane »hišnega zdravnika«, ki je imel nekako do 1. svetovne vojne veliko vlogo v evropski družbi.⁶⁰

Tem splošnim težnjam po večjem poznavanju delovanja ustroja človeškega telesa lahko verjetno pripišemo precejšnje število medicinskih priročnikov, ki so bili vključeni v plemiške knjižnice. Pariški profesor kirurgije Dionis je izdal delo z naslovom »L'anatomie de l'homme, suivant la circulation du sang et les nouvelles découvertes.« Njegovo peto izdajo iz leta 1715 so kupili tudi Smledniški. Poleg tega naj navedem še Blanardi-jev »Lexicon Medicus«, pa »Opus medicus« brez navedbe avtorja. Seveda bi bilo nesmiselno ukvarjati se s teorijo o delovanju človeškega telesa, če ne bi poznali zdravil. Poznavanje zdravilnih rastlin sega že v najstarejša obdobja človeške zgodovine. Tako so logično obravnavali skupaj z medicino tudi botaniko ter farmacijo. Johann Schröderus je sestavil priročnika za obe področji. Eden nosi ime »De Plantis«, drugega pa naj navedem glede na to, da ga imamo ohranjenega, s podnaslovom vred: »Pharmacopolia medicochymica sive Thesaurus pharmacologicus, quo composita quaeque celebriora, hinc Mineralia, Vegetabilia & Animalia Chymico opus non minus utile phisicis quam medicis.« Peta izdaja tega dela iz leta 1662 je v našem popisu. Vsa ta splošna priročna dela so služila verjetno bolj laikom kot pa zdravnikom, tako bi v njih lahko videli delno nadomestilo ali dopolnitev k »hišnemu zdravniku«, ki ga je izoblikovalo prav 18. stoletje, kot smo že zapisali.

Med deli z medicinskega področja v naši knjižnici izstopa po svoji specializiranosti zvezek, ki ga je napisal francoski kirurg François Mauriceau (1637—1709). Ukvarjal se je predvsem z nosečnostjo in porođništvom ter svoja dognanja strnil v delu »Traité de Maladies des femmes grosses et de celles qui sont nouvellement accouchées.« Kakšno je ozadje nakupa te tako specializirane knjige, lahko le domnevamo, obenem pa prav ob njem vidimo prosvetljsko misel lastnika knjižnice, ki se kot laik skuša dokopati tudi do specialnih spoznanj, ki vplivajo na njegovo življenje.

OECONOMICI

Ekonomija je ena izmed znanosti, ki imajo zelo dinamičen razvoj. Dela v tej stroki zelo hitro zastarajo. Tako je razumljivo, da

je prav to oddelek knjig v smledniški knjižnici, kjer ni bilo niti enega zvezka, ki bi bil napisan v klasičnem jeziku — latinščini. Prevladuje sodobna nemščina. Vpliv ekonomskih spoznanj se prenaša tudi na dogajanja na manjših posestvih, vse do njihove kuhinje, če nočejo ostati zaradi slabega gospodarjenja ob strani. Glede na to, da je število knjig v tem oddelku zelo skromno, nismo mogli pričakovati, da bi bila vanj vključena širše zasnovana teoretska dela, ki so nastala v 18. stoletju. Pač pa so tu priročniki s povsem splošnimi naslovi kot »Oeconomische Schriften«, »Haus Haltung und Landwissenschaft« pa »Landwirtschaft« — vsi brez navedbe avtorjev. Kot posebno skupino smo lahko izdvojili kuharske knjige. Uporabljali so tako nemške — »Koch Buch« kot tudi italijanske — »Maniera di Cucinare« recepte. Poleg tega so si priskrbeli priročnik o pripravi čaja in kave, poživilnih pijač, ki sta si šele v 17. stoletju utrli pot v Evropo. Tako dobimo stoletje kasneje v naši knjižnici delo, ki hoče razbliniti dvome o njunih škodljivih učinkih — »Unschuld des Thee und Caffee Getranks«.

Že v predhodnih oddelkih smo naleteli na dela, ki povsem izstopajo iz koncepta po svoji specializiranosti in zanje večkrat nismo našli odgovora, kako so »zašla« na Smlednik. Na tem mestu bi torej hoteli opozoriti na podobno uganko, ki nam jo predstavlja knjiga o granatnih jabolkih — »Granat Apfel«. Ali so jo kupili zgolj iz zanimanja za to mediteransko rastlino ali pa so imeli morda celo kakšne ambiciozne načrte, da bi jo gojili na robu Ljubljanske kotline, ne bomo mogli ugotoviti. Pač pa lahko za delo o vrtovih, ki ga je kupil Frančišek Smledniški — seznamu je bilo namreč pripisano — trdimo, da ga je uporabljal, ko je dal leta 1779 urediti okolico gradu. Kot teoretična osnova je služilo njegovemu naročilu — Knjigo »Die Gartneren, in ihrer Theorie oder Betrachtung, aus Praxis oder Übung Beschriben« je napisal Alexander Blond, iz francoščine pa ga je prevedel v nemščino Franz Anton Danreitter, visok uradnik, zadolžen za salzburske vrtove, ter ga izdal leta 1731 v Augsburgu. Ta izdaja je bila v naši biblioteki.

MORAL

Tudi moralna načela, ki so si jih postavili misleci 18. stoletja, so bila na novo izoblikovana. Treba je bilo preseči tista, ki jih je narekovala cerkev, saj bi bilo v nasprotnem primeru vse zgrešeno.

Smledniška knjižnica ima sicer majhno število knjig s tega področja, še manj pa je takih, ki smo jih lahko identificirali, saj so večinoma navedena le po naslovih. Načela predhodnih stoletij izvirajo iz pisem »Lambert Lettres«, ki jih je Madame de Lambert naslovila svojemu sinu in hčerki. Povsem drugačen pristop k tem vprašanjem pa izvirajo iz Grazianovega (Gratianovega) dela »L'homme Detrompé«. Verjetno je to eden izmed kar petnajstih francoskih prevodov del španskega jezuita in moralista Baltasarja Graciána, ki so nastali v letih 1685 do 1716, ko so ponovno odkrili njegova dela, nastala v prvi polovici 17. stoletja. V njih se je posvečal predvsem preučevanju človeka ter oblikovanju njegovega ideala.⁶¹ Čeprav bi lahko predvidevali, da so knjige kot »Historia Sapientiae et Stultitiae«, »Manier de bien Penser« in »Conseil de la Sagesse« povsem splošnega značaja, pa že njihovi naslovi kažejo novo, prosvetljsko miselnost. Med literaturo s področja morale naj omenim še serijo »Spectator«, angleško zbirko osmih knjig s prisposodobami raznih situacij, na podlagi katerih skuša avtor ovrednotiti ljudi ter njih ravnanje. V uvodu poudarja, da se ne ukvarja z dejstvi, ki so ljudem dana glede na rojstvo, osebo, premoženje, na odlike, ki jih pač človek ima ali ne, ampak s tistimi, za katere se mora sam potruditi, da jih pridobi. Kot zanimivost naj navedem, da so imeli na Smledniku dvanajsto izdajo tega dela, ki je izšla leta 1737 v Dublinu (prva je bila zaključena 1714. leta).

ASCETA

Teologija, fakulteta, ki je vse od nastanka univerz predstavljala enega izmed temeljnih študijev, je bila v vseh laičnih knjižnicah plemiških rodbin močno zastopana. Tako tudi smledniška ni izjema. V grupo knjig z religiozno tematiko so vključene osnovne verske knjige: »Alletz Cathéchisme«, »Bericht aus der Heil. Bibel« pa izbrane pridige »Prieres Choiesies«. Temelji krščanske religije so izpovedani tudi v delih kot so »Triumpho della Religione«, »Perfectio Christiana«, »Veritates aeternae«, vsakdanji rabi pa so namenjeni »Exercitium spirituale quotidianum« in »Medicina mentis & Corporis«. Prisposobe iz življenja svetnikov so bile od nekdaj priljubljeno čtivo. Tako so imeli tudi v naš biblioteki nekaj del tega žanra, npr. »Grosse Giornale de Santi«, »Novena Sacra Sancti Raphaelis«. Težko presojamo o izboru tekstov manj znanih mislecev, ki so uvr-

ščeni v tematsko grupo asceta ter o njihovem pomenu. Med avtorji je pomembnejši le Raij, ki bi ga morda lahko enačili z Johnom Rayem (1627—1705), pobožnim puritancem, ki se je med drugim odlikoval tudi pri raziskovanju zoologije in botanike ter si prizadeval za razumevanje božjega stvarstva skozi knjigo narave.⁶² Žal nismo mogli identificirati, katero od njegovih del bi lahko imele nemški naslov »Wiegel der Bedacht«.

Naj na koncu tega odstavka izločim še delo, ki sicer nima širšega pomena, a je glede na to, da obravnava oglejsko diecezo, teritorialno vezano na naš prostor — »Proprium Dioces (Diocaes) Aquilejn a parte Imperii.«

VEZAVA KNJIG

Raziskovanje vezav je v bibliotekarstvu gotovo ena najmlajših ved, saj se je njeno preučevanje do nedavnega omejevalo zgolj na izdelke, kjer so bili uporabljeni dragoceni materiali — slonova kost, zlato ali drago kamenje.⁶³ Čeprav je bila ta misel zapisana že pred tremi desetletji, lahko ugotovimo, da se stanje ni bistveno spremenilo. Izvzamejo lahko le nekaj razstav, ki so bile posvečene bodisi knjižnim vezavam v celoti⁶⁴ ali le posameznim materialom, ki so jih pri tem uporabljali.⁶⁵ Naj na tem mestu opozorim še na kompleksno študijo, ki je spremljala prireditve v sosednji Gorici leta 1986.⁶⁶

Smledniška knjižnica je, vsaj kolikor lahko sklepamo po identificiranih kosih, ki so danes v knjižnici Narodnega muzeja, enotno vezana, dve varianti sta le pri okrasju na hrbtu knjig. Enako kot tiskani zvezki je povezan tudi katalog.

Med naslovnico in platnicami so vstavili notranji ovojni papir. Smledniške knjige imajo dve različici tega materiala. Za katalog so uporabili tako imenovani marmorirani papir, ki ga včasih imenujejo tudi turški papir, kajti Turčija je njegova domovina in od tam so ga v začetku uvažali. Konec 17. in v 18. stoletju pa so njegovo izdelavo osvojile tudi evropske delavnice. Tako lahko zdaj marmoriran papir razlikujemo po raznih proveniencah, in sicer od švedskega, italijanskega do grškega in španskega. Smledniški katalog je bil povezan s papirjem okrašenim z vijugami in krogi rdeče, oker, modre ter bele barve. Podoben papir je bil zelo priljubljen v 18. stoletju, najboljšo paralelo pa smo našli v goriški knjižnici.⁶⁷ Tudi za drugo varianto, kjer je bil uporabljen le bordo rdeče barvan papir, smo našli najbližjo paralelo v sosednji Gorici.⁶⁸ Vendar to ne pomeni, da je bil pa-

pir uvožen iz Italije, niti da ga je izdelala ista delavnica. Bržčas je to le stanje raziskav, ki daje tako, lahko tudi popačeno sliko. Vzorec je bil narejen s pomočjo glavnika in čopiča, s katerim so razbili enotno barvno površino.

Smledniške knjige so bile vezane v temnejše rjavo usnje. Platnice niso imele posebnih okrasov, le robovi so poudarjeni z enojnim ali dvojnimi slepimi okvirom. Hrbti knjig so bili sešiti, kar je od sredine 18. stoletja najpogostejši knjigoveški način. Kljub temu pa so poudarjeni robovi na hrbtih, glede na velikost jih imajo knjige štiri ali pet. Ti okraski, ki imitirajo nekdanje šive, so bili namreč moda.⁶⁹ V metopah, ki so tako nastale, so nato s pomočjo plošč odtisnili okras. Knjige v smledniški knjižnici so bile okrašene z zlato barvanimi vzorci, ki so jih naredili tako, da so odtiskovali vzorec prek zlate folije, kar imenujemo zlati odtis ali zlatotisk. Vzorec v prekatih ima dve varianti. Pri eni so uporabili le rastlinske motive — dve cvetlici ter jagoda in okras vitic, medtem ko ima druga poleg stiliziranega rastlinja v sredini tudi krono. Na zgornjem delu hrbta knjige je navadno skrajšano zapisan naslov na rdečem ali zelenem polju. Spodaj pa se nam je pri nekaterih knjigah še ohranila signatura, ki je bila na hrbet naknadno prilepljena.

Podoben način vezave knjig je bil razširjen predvsem v nemških deželah v 17. in 18. stoletju.⁷⁰ Glede na elemente, ki smo jih zgoraj navedli, pa ga lahko ožje datiramo v drugo polovico 18. stoletja. S tem da smo smledniške kose povezovali z izdelki mojstrov, ki so delovali v severno ležečih deželah, pa nismo hoteli odkloniti možnosti, da so bile povezane prav v ljubljanskih delavnicah, kar je najverjetnejše. Tu so namreč v drugi polovici 18. stoletja delovali po štirje knjigovezi, imeli pa so tudi pomočnike — leta 1792 npr. pet ter učence. Iz ohranjenih cehovskih knjig lahko dobimo podatek, da je bilo več mojstrov tujega porekla, enako velja za pomočnike. K nam so knjigovezi prihajali z Dunaja, Gradca, Beljaka, Bremna in Aachena,⁷¹ in je zato razumljivo, da se njihovi izdelki niso dosti razlikovali od tistih iz nemških dežel.

Ko smo načeli vprašanje, kje so bile smledniške knjige povezane, se moramo dotakniti še tega, kje so jih kupili. Skoraj istčasno z izumom tiska in prvimi knjigotrčci so se namreč pojavili tudi potujoči prodajalci knjig. Ti so po sejmi, samostanih, gradovih in univerzah prodajali svoje blago. Glavna oblika prodaje pa so vse do 18. sto-

letja ostali sejmi, med katerimi je bil najbolj znan frankfurtski. Ljubljana je v 18. stoletju imela tiskarsko in knjigotrško podjetje naslednikov Janeza Krstnika Mayerja, ki je tu deloval od leta 1678. Primerjava smledniškega gradiva s knjigotrškim katalogom, ki so ga izdali ob prihodu v naše mesto, ni dala nobenih rezultatov, kar je glede na obravnavo v predhodnem poglavju o vsebini knjig razumljivo, bile so pač večinoma zelo aktualne, tako po datumih izdaj, kot tudi po vsebini.

x x x

Naj torej na koncu povzamemo še nekaj misli, ki smo jih sicer delno že izrekli pri obravnavi posameznih poglavij. Knjižnica z gradu Smlednik, ki jo poznamo po katalogu iz leta 1771, je bila enotno opremljena v stilu druge polovice 18. stoletja. Čeprav nam majhno število identificiranih knjig iz tega fonda, ki so danes v knjižnici Narodnega muzeja, ne predstavlja neizpodbitnega vira, pa je vendar pomembno dejstvo, da jih je komaj pet za sto let starejših od nastanka seznama, druge pa so tako rekoč sodobne, saj datirajo v sredino 18. stoletja. Enako podoba nam daje tudi vsebinski pregled gradiva, ki smo ga podali po posameznih strokah. Namenoma smo se tu držali sistematskega dela kataloga, čeprav so dela večkrat nerodno razvrščena.

Človeka spoznamo po tem, kar ga zanima, kar bere. Slednja misel velja toliko bolj za stoletja, ko je imela pisana beseda monopol na področju informacij. Tako lahko tudi o interesih in nazorih lastnika smledniške knjižnice govorimo na podlagi pregleda del, ki jih je imel. Na njegovih policah so bila tako rekoč dela vseh glavnih mislecev dobe prosvetljenstva. Glede na to, da kljub vsemu nimamo trdnega dokaza, da je knjižnico ustvaril šele Frančišek Smledniški, si oglejmo še strukturo dokupljenih del, ki so bila vanjo vključena v obdobju med 1771 ter okoli 1790, in ki neizpodbitno odražajo njegove interese (tabela 2). Knjig razen s področja zgodovine tako rekoč ni kupoval. Med novitetami je bil priročni atlant, nekaj najnovejših shematizmov, nekaj manj pomembnih del ter Rollinova »Histoire ancienne«, Voltairovo delo »Histoire de Charles XII, roi de Suède« ter eno izmed del novelista in zgodovinarja Gregoria Letija, ki je živel na prelomu 17. in 18. stoletja, to je knjiga »Theatro belgico«. Da pa ni zbiral le tujih del, dokazuje nakup Valvasorjeve »Topographiae Ducatus Carniolae modernae«, s katero je dopolnil skromno število knjig o

domači deželi. Poleg teh omenimo še obe knjigi, ki jih je uporabljal kot napotke, ko se je lotil obnovitvenih del na gradu. To sta bili Vignolovo delo o arhitekturi ter Blondovo o urejanju vrtov.

Skromnejša je knjižnica le na področju domoznanske literature. Tako bi jo verjetno lahko dopolnil še z nekaterimi zgodovinskimi kot tudi jezikoslovnimi deli.

Prek knjižnice torej spoznamo duhovni svet moža, ki ga je leta 1765 portretiral neznan slikar, Janez Potočnik pa ga 1789 preslikal.⁷² Živel je v dobi prosvetljenstva, ki pa nikakor ni obšla njegovega posestva na robu Ljubljane, trdil bi lahko celo, da se je za to novo strujo zelo zanimal.

Baroni Flödniggi (Smledniški) ne sodijo med zelo pomembne tedanje plemiške družine, čeprav so imeli v lasti deželskosodno gospostvo, Frančišek pa tudi visok naslov dvornega svetnika. V sestavku smo torej obravnavali knjižnico povprečnega graščaka 18. stoletja pri nas. Res je sicer, da je prav to obdobje, ko postane knjiga tudi prestiž,⁷³ vendar pa nam struktura del kaže, da je bil njen lastnik široko razgledan intelektualac ter privrženec prosvetljenske miselnosti.

OPOMBE

1. Na tem mestu se dr. B. Reispu najlepše zahvaljujem, da mi je dal na razpolago še neobjavljen tekst o smledniškem gradu, ki bo izšel v seriji »Kulturni in naravni spomeniki Slovenije«, kakor tudi za številne napotke pri mojem delu. — 2. V letih 1929 in 1930 je Slovenec prinesel dražbene oklice, kjer se med gradivom omenjajo tudi knjige za naslednja posesta: grad v Gornji Radgoni (št. 106, 11. 5. 1929, str. 8; št. 113, 19. 5. 1929, str. 12; št. 290, 20. 10. 1929, str. 16), Krekov trg št. 10 — I. nadstropje (št. 89, 14. 4. 1930, str. 8), Strahlova graščina v Stari Loki (št. 91, 19. 4. 1930, str. 32; št. 107, 11. 5. 1930, str. 16), Cesta na Rožnik št. 1, (št. 167, 24. 7. 1930, str. 2) in Szaparyjev grad v Murski Soboti (št. 176, 3. 8. 1930, str. 18 in št. 227, 4. 10. 1930, str. 3). — 3. Arhiv SR Slovenije, uvod v Gr. A XIV. — 4. M. Pivec-Stelè, Srednjeveške knjižnice v Sloveniji, Knjižnica 15, Ljubljana 1971, str. 94. — 5. Gr. A XIV, Familiaria, št. 46. — 6. Prav tam. — 7. B. Reisp, o. c. (v tisku). — 8. J. Thompson, A history of the principles of librarianship, London 1977, str. 164. — 9. o. c., str. 27. — 10. M. Pivec-Stelè, o. c., str. 93. — 11. E. Verona, Form Headings in Catalogues of the Past and Present, Library Resources & Technical Services 6, nr. 4, 1962, str. 299. — 12. B. Reisp, Mayrjev Catalogus librorum, prvi v Ljubljani tiskani knjižni katalog, spet v evidenci, Kronika 10, Ljubljana 1962, str. 59 sl. — 13. A. Pirjevec, Knjižnice in knjižničarsko delo, Celje 1940, str. 82. — 14. B. Reisp, Kranj-

ski polihistor Janez Vajkard Valvasor, Ljubljana 1983, str. 103. — 15. A. Pirjevec, o. c., str. 84. — 16. M. Pivec-Stelè, o. c., str. 93. — 17. F. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, Ljubljana 1929—1938, str. 169 sl. — 18. o. c., str. 212 in sl. — 19. Dušan Ludvik, Čopov zapuščinski akt in Čopova knjižnica, Slavistična revija 2, Ljubljana 1949, str. 151 in sl. — 20. J. Šorn, Starejši mlini za papir na Slovenskem, Zgodovinski časopis 8, Ljubljana 1954, str. 94 in sl. — 21. E. Verona, A historical approach to corporate entries, Libri: International Library Review and IFLA Communications 7, Copenhagen 1956, str. 3. — 22. J. Thompson, o. c., str. 162. — 23. E. Verona, Form Headings in Catalogues of the Past and Present, Library Resources & Technical Services 6, nr. 4, 1962, 304 in sl. — 24. Cfr. faksimile, Ljubljana 1966. — 25. A. Gspan, Razsvetljenje, v: Zgodovina slovenskega slovstva 1, Ljubljana 1956, str. 356. — 26. M. Smolik, Semenška knjižnica v Ljubljani, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 54, Ljubljana 1975, str. 12. — 27. J. Thompson, o. c., 146 in sl. — 28. A. Pirjevec o. c., str. 82. — 29. B. Reisp, o. c., 103 str. — 30. D. Ludvik, o. c., str. 153. — 31. B. Reisp, o. c., 124 in sl. — 32. K. Gantar, Rimska lirika, Ljubljana 1968, str. 52. — 33. P. Hazard, Evropska misel v XVIII. stoletju, Ljubljana 1960, str. 6. — 34. o. c., str. 141 in sl. — 35. S. Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961, str. 201 in sl. — 36. M. Golia — M. Miklavčič, Sprug Oton, Slovenski biogr. leksikon 10. zv, Lj. 1967, 427 in sl. — 37. I. Miklavčič, Schönlleben Janez Ludvik, Slovenski biografski leksikon 9. zv. Ljubljana 1967, str. 236 in sl. — 38. B. Reisp, o. c., str. 259. — 39. o. c., str. 120 in sl. — 40. I. Rakovec, Steinberg Franc Anton, Slovenski biografski leksikon, Ljubljana 1967, str. 460 in sl. — 41. M. Kurelac, Ratkaj Juraj, Enciklopedija Jugoslavije 7, Zagreb 1968, str. 49. — 42. B. Grafenauer, Struktura in tehnika zgodovinske vede, Ljubljana 1960, str. 218 in sl. — 43. o. c., str. 78 in sl. — 44. E. Fueter, Geschichte der Neueren Historiographie, München — Berlin 1911, str. 354 in sl. — 45. o. c., str. 334 in sl. — 46. o. c., str. 204 in sl. — 47. o. c., str. 290. — 48. J. Polec, Pelzhoffer Franc Albert, Slovenski biografski leksikon, Ljubljana 1956, str. 293 in sl. — 49. E. Spektor-skij, Zgodovina socijalne filozofije I, Ljubljana 1932, str. 221 in sl. — 50. o. c., str. 267 in sl. — 51. N. Pevsner, Oris evropske arhitekture, Ljubljana 1966, str. 208 in sl. — 52. J. — C. Moreux, Histoire de l'architecture, »Que sais-je?«, Paris 1968, str. 102. — 53. M. Cimperman Lipoglavšek, Iluzionistične slikarije v dvorani gradu Smlednik, Zbornik za umetnostno zgodovino 10, Ljubljana 1973, str. 117 in sl. — 54. A. Gspan, o. c., 356 in sl. — 55. F. Kidrič, o. c., str. 136. — 56. A. Gspan, o. c., str. 360. — 57. P. Hazard, o. c., str. 373. — 58. Sovretov prevod Ilijade I: 248—249. — 59. P. Borisov, Zgodovina medicine: poskus sinteze medicinske misli, Ljubljana 1985, str. 215. — 60. o. c., str. 225. — 61. P. Hazard, Kriza evropske zavesti, Ljubljana 1959, str. 301 in sl. — 62. Zgodovina človeštva: Temelji sodobnega sveta, 2. zv., Ljub-

ljana 1974, str. 329. — 63. Geldner, Bucheinbände aus elf Jahrhunderten, 2. Aufl., München 1958—1959, str. 7. — 64. npr. H. Egger, Das Handwerk des Buchbindens in Vergangenheit und Gegenwart, Schriften der Bibliothek des Österreichischen Museums für angewandte Kunst 22, Wien 1980. — 65. npr. Europäische Buntpapiere, Schriften des Österreichischen Museums für angewandte Kunst 26, Wien 1984. — 66. Prodotto Libro: l'arte della stampa in Friuli tra il XV e il XIX secolo, Gorizia 1986. — 67. o. c., str. 159, nr. 44, sl. na str. 164. — 68. o. c., str. 159, nr. 47, sl. na str. 165. — 69. E.

Diehl, Bookbinding — its background and technique, 1. zv., New York 1979, str. 39 in sl. — 70. H. Egger, o. c., str. 13 in sl. — 71. I. Slokar, Zgodovina rokodelstva v Ljubljani od leta 1732 do leta 1860, V: Ljubljanska obrt od začetka 18. stoletja do srede 19. stoletja, Ljubljana 1977, Publikacije Zgodovinskega arhiva Ljubljana: razprave 4, str. 26 in sl. — 72. V. Steska, Slikar Janez Potočnik, Zbornik za umetnostno zgodovino 4, Ljubljana 1924, str. 79. Hrani Narodna galerija, inv. št. 329. — 73. S. Dahl, Geschichte des Buches, Leipzig 1928, str. 165 in sl.

KMEČKI UPOR V OKOLICI VIŠNJE GORE ZA ČASA ILIRSKIH PROVINC LETA 1813

JANEZ SUMRADA

Slovenski kmet, torej velika večina slovenskega ljudstva, je sprejel novico o nastanku sicer kratkotrajnih Napoleonovih Ilirskih provinc (1809—1813) na naših tleh z nezaupanjem. V dolgotrajnem obdobju avstrijsko-francoskih vojn je bil namreč kar trikrat (1797, 1805, 1809) pobliže spoznal francosko vojsko, saj je prodrla v slovenske dežele in jim zlasti ob tretji okupaciji naložila tako visok vojni davek, prisilno posojilo in druge obveznosti (rekvizicije živil in živine, oblačila za vojsko in njena nastanitve), da se je gospodarsko izmозgano prebivalstvo na Kranjskem deloma že poleti, zlasti pa oktobra 1809 dvignilo v pravem kmečkem upor, ki so ga zmogli Francozi zatreti le z vojaško silo.¹ Tako skaljene odnose bi bila lahko francoska oblast po ustanovitvi Ilirskih provinc popravila le z radikalno rešitvijo pglavitnega družbenega vprašanja, z odpravo fevdalizma, kar je kmet od režima-dediča francoske revolucije pač upravičeno pričakoval; tega se je bala tudi plemstvo.² Toda nova oblast se je lotila agrarnega vprašanja z obotavljanjem, rešitve, ki jih je navsezadnje uveljavila, pa so bile samo polovičarske. Kmalu po ustanovitvi Ilirskih provinc je razglasila, da ohranja do nadaljnjega stare družbene razmere iz avstrijskih časov: v veljavi da so še vnaprej stari davki in fevdalne obveznosti »po stari navadi«.³ Razmere so so trenutno obrnile na bolje, ko je generalni guverner maršal Marmont v odloku z dne 16. julija 1810 razglasil, da se zmanjšajo urbarialne in desetinske obveznosti podložnikov do

zemljiških gospodov za eno petino, kar je potrdil tudi cesarski osnovni ustavni dekret iz 1811, ki je pa hkrati odpravljaj brez odškodnine le »robote strogo osebnega značaja« in določal, da je mogoče vse pravice fevdalnega značaja, »izvirajoče iz nekdanje prepustitve zemljišča«, odkupiti. V praksi je to pomenilo, da je bila dejansko odpravljena le tlaka gosačev in kajzarjev brez zemlje, ki je bila pa na Kranjskem že od reform Jožefa II. naprej omejena le na 12 dni na leto. Za vse ostale fevdalne obveznosti pa so bile v bistvu le povzete določbe avstrijskega patenta iz 1798, saj je že ta uvajal možnosti njihovega odkupa.⁴ Takšna rešitev agrarnega vprašanja seveda pričakovanj slovenskega kmečkega podložnika ni mogla zadovoljiti, temveč je povzročila med najširšimi plastmi prebivalstva silovito nezadovoljstvo, ki je prišlo do izraza zlasti potem, ko so začeli januarja 1812 v Iliriji veljati nekateri francoski zakoni (tako Code Napoléon) in se je zaostriło protislovje med hkrati obstoječim sodobnim buržoaznim državnim aparatom ki je ukinil in prevzel nase upravne in sodne funkcije zemljiških gospodov ter vpeljal v provincah francoski davčni sistem, in le nekoliko omiljenimi v bistvu pa neokrnjenimi in v privatnopravno sfero potisnjenimi fevdalnimi odnosi. Paralelno sta namreč obstajala dva nasprotujoča si gospodarska, družbena in pravzaprav tudi miselna sistema: oba, tako sodobni fiskalni sistem buržoaznega francoskega cesarstva kot stari sistem fev-